

Za málo peněz hodně muziky aneb co se děje v oblasti zvukových dokumentů u nás i v zahraničí.

Iva Horová, Národní technická knihovna, Iva.Horova@techlib.cz
Helena Novotná, Kabinet informačních studií a knihovnictví, Masarykova univerzita v Brně,
hela222@gmail.com
Filip Šír, Národní muzeum, filipsir@nm.cz

Klíčová slova: zvukové dokumenty, Státní kulturní politika, kulturní dědictví, průzkumy, metody, koncepce, diskografie, projekty

Abstrakt:

Příspěvek chce poukázat na národní úrovni do nedávna zcela opomíjenou oblast komplexní péče o zvukové dokumenty. Za poslední dva roky se v této oblasti mnohé událo, přestože problematika dosud stále nemá reálné zakotvení a potřebnou institucionální podporu. Stále jde o aktivity nadšenců a dobrovolníků. Nově je sice i tento okruh podchycen ve Státní kulturní politice 2015-2020, ale jeho finanční zajištění dosud není vyřešeno.

Prezentace komentuje všechny nezbytné stránky aktivit a procesů: od sdružování zainteresovaných institucí a odborníků po nalezení společné řeči a zdrojů financování, k průzkumům existujících sbírek, ke katalogizaci a zavádění metadatových standardů, k publikování a šíření znalostí a k edukační činnosti, k diskografiím, k vytváření a šíření nástrojů a metodik. Všechny tyto kroky napomáhají koncepčně řešit proces digitalizace, zpřístupňování a uchování zvukových nahrávek pro budoucí generace.

Tímto příspěvkem chceme poukázat na posun, kterého jsme dosud i bez velkých projektů a dotací v ČR dosáhli.

Výchozí situace v ČR

Úvodem je třeba znovu připomenout, že Česká republika nemá instituci, která by komplexně a na národní úrovni pečovala o zvukové dokumenty, včetně jejich archivace. Zatímco ve světě je typ národní fonotéky, archivu apod. obvyklý, u nás se tuto ideu nepodařilo prosadit ani našim předchůdcům, ani současným generacím. A že pokusů bylo již několik, jak popisujeme jinde (Novotná, 2015). Tento fakt se neblaze promítá do celé řady aspektů. Vede mj. také k tomu, že se o tyto dokumenty nestaráme tak, abychom byli schopni garantovat jejich zpřístupnění a zejména uchování pro budoucí generace. Hroživou skutečností při tom je, že řada z nich podléhá neodvratné fyzické degradaci a dostává se na hranici své životnosti.

Druhým faktem je to, že zvukové dokumenty, jakožto obvykle menší součást heterogenních fondů knihoven, archivů či muzeí, dosud nebyly a nejsou prioritou: stojí až na pomyslné druhé koleji, totiž za rozpadajícím se kyselým papírem, starými tisky apod. Dokonce je nutno konstatovat, že "zvukové" fondy dosud ještě nemáme ani spolehlivě zmapované a zpracované a tedy je nelze ani zpřístupnit, jak ukážeme dále. Tuto situaci podle nás ovlivňuje i fakt, že tyto procesy - katalogizace, digitalizace, zpřístupnění - jsou v případě zvukových dokumentů poněkud náročnější, než u textových nebo i obrazových. Jednak proto, že kurátor zvukové sbírky potřebuje mít, kromě obvyklých dovedností, také solidní znalosti z oblasti hudební (v případě mluveného slova historie, literatury, divadla apod.), že k základnímu popisu potřebuje v řadě případů dokument také přehrát - tj. potřebuje příslušná technická zařízení

a schopnost s nimi adekvátně zacházet. A to v případě zejména starších typů nosičů není jednoduché: původní technika odchází, nová se nevyrábí, odborníci stárnou a své know-how nemají příležitost předávat. Také vlastní digitalizace vyžaduje zvláštní postupy, které u nás zatím příliš nezdomácněly a metodiky v ČR zatím chybí.

Na tuto celkovou situaci jsme v nedávné minulosti poukázali již několikrát. Vybudovat národní zvukovou instituci na zelené louce však není snadné a to nejen z finančních důvodů¹. S nápadem, jak řešit alespoň nejpodstatnější problémy - respektive vybudovat podmínky pro jejich řešení - přišel projekt Virtuální národní fonotéka (<http://www.narodnifonoteka.cz>) (dále VNF). Tento portál vymyslelo, stvořilo a do provozu uvedlo několik nadšenců v Moravské zemské knihovně v Brně. Za tři roky své existence se stal vyhledávaným informačním zdrojem a platformou pro spolupráci mnoha různých typů institucí a odborníků.

Tvůrci a nejbližší spolupracovníci VNF přesvědčili vedení MZK, aby tato knihovna, vzhledem ke svým dosavadním zkušenostem, kromě budování portálu aspirovala také na funkci národního metodika a koordinátora v oblasti péče o zvukové dokumenty. MZK v této věci získala na jaře roku 2015 podporu partnerských institucí a následně požádala o schválení nové role svého zřizovatele. Ve svém statutu (Rozhodnutí ministra kultury, 2015) je nyní oficiálně pověřena nejen průběžným provozem a rozvojem portálu VNF, ale má zároveň plnit funkci metodického a koordinačního centra pro celou oblast zvuku pro ČR. V této roli by měla MZK zejména:

- *podněcovat koordinované a kvalifikované zpracování doposud nezpracovaných sbírek*
- *vypracovávat potřebné metodické materiály (např. převzetí a lokalizace technických standardů IASA)*
- *aktivně napomáhat v oblasti digitalizace starých nahrávek z fondů knihoven a jejich zpřístupnění na Internetu*

Také v Koncepti MZK na léta 2015 - 2020 je již zohledněna nová situace (Koncepte Moravské zemské knihovny, 2015):

“Moravská zemská knihovna bude organizovat a koordinovat spolupráci předních institucí a organizací, které uchovávají materiály národního zvukového dědictví s cílem metodicky a organizačně podpořit katalogizaci a digitalizaci zvukových sbírek u nás a budovat portál Virtuální národní fonotéka jako bránu zpřístupňující na jednom místě informace o zvukových dokumentech a tvořící základní nástroj pro jejich následnou digitalizaci.” (Koncepte Moravské zemské knihovny, 2015)

A co je důležitější: souběžně se podařilo prosadit problematiku zvukových dokumentů do Strategie národní kulturní politiky na roky 2015 - 2020 (Státní kulturní politika ČR, 2015). Situace tedy již vypadala v polovině roku 2015 velmi nadějně, zejména když se na MK ČR začala scházet nová pracovní skupina s cílem připravit reálné podklady pro finanční zabezpečení a rozpracování ideje sektorových agregátorů v kontextu s připravovaným projektem národního datového agregátora (Czechiana). Počítalo se s tím, že VNF převezme roli sektorového agregátora pro oblast zvuku.

¹ Legislativa, organizace, logistika, archivace, prostory...

Trochu se zastavme u terminologie, která se v těchto souvislostech nově objevuje:

- *Agregace* - v našem pojetí chápána jako shromažďování, seskupování případně slučování digitálního obsahu z různých zdrojů na jedno místo
- *Agregátor* - platforma zajišťující a provádějící agregování dat (viz výše)
- *Sektorový agregátor* - platforma zajišťující a provádějící agregování konkrétního typu dat
- *Národní agregátor* - platforma zajišťující a provádějící agregování dat (viz výše) ze sektorových agregátorů na národní úrovni

Co se děje v oblasti ZD ve světě

Na rozdíl od ČR se okolní země, i ty na vzdálených kontinentech, zabývají zvukovými dokumenty koncepčně již dlouhodobě. Co to znamená pro prostředí českých paměťových institucí? Můžeme se inspirovat některými postupy či projekty v zahraničí? Prvním důležitým zjištěním je fungování různých typů institucí v Evropě, Spojených státech amerických či Austrálii (záměrně zmiňujeme ty destinace, kde jsme vybrané instituce osobně navštívili), které se systematicky zabývají touto problematikou na **regionální**, **národní** či **mezinárodní** úrovni. Od knihoven, archivů či vědeckých institucí až po soukromé firmy či soukromé sběratele. Přitom je patrné, že se často ucelené znalosti o historii nosičů, např. standardních (šelakových) gramofonových desek, soustřeďují právě u jednotlivých osobností, kteří se obvykle touto činností zabývají více než 30 let. To z nich činí odborníky, které dnes těžko můžeme najít v paměťové instituci. Proto je samozřejmostí, že se objevují v autorských týmech význačných projektů v oblasti evidence a historie nahrávacích společností. V provádění digitalizace a v péči o své zvukové dědictví jsou obvykle tyto země značně pokročilé. Nechybí jim příslušná politika a podpora na státní úrovni (např. British Library, Library of Congress, národní knihovny v Norsku, Austrálii či Francii).

Dalším, nikoliv novým zjištěním je možnost spolupráce, výměny zkušeností a přejímání metodických materiálů na půdě Mezinárodní asociace zvukových a audiovizuálních archivů (IASA). Ta se nyní stala zcela reálnou zejména díky osobním kontaktům, které se nám podařilo navázat díky aktivní účasti České republiky na výročních konferencích IASA. Zejména významnou byla účast v Paříži v září 2015, kde jsme měli pět zástupců a příspěvek o budování VNF a situaci v ČR. V rámci letošního projektu z programu Veřejné informační služby knihoven (VISK1), řešeného v MZK, jsme získali svolení k překladu a české interpretaci technického standardu IASA TC03 (Technical Committee, The safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy), který řeší základní principy péče o zvukové dokumenty. Letos se také nově snažíme zahájit spolupráci s Asociací pro kolekce zvukových nahrávek (ARSC, <http://www.arsc-audio.org/index.php>), s vídeňskou společností Gesellschaft für Historische Tonträger (GHT, <http://www.phonomuseum.at/>) aj. Na mezinárodních konferencích pořádaných letos těmito asociacemi - včetně IASA - budeme prezentovat několik příspěvků.

Ve světě je obvyklé, že každý stát dbá na ucelené mapování aktivit o interpretech, žánrech nebo gramofonových firmách. Často obsahují tyto publikace různá spojení mezi zmíněnými entitami - např. o českých nahrávkách gramofonové firmy ESTA, o interpretech nebo žánru na jedné či více gramofonových etiketách (chápejme gramofonových firmách). Tedy dílo, které označujeme jako diskografie.

Zajímavým počinem mimo paměťové instituce pro nás může být také The Lindström Project, který se zabývá kompilací a kompletním seznamem všech standardních desek (78 ot/m)

vydaných firmou Carl Lindström Company po celém světě. Gesellschaft für Historische Tonträger und Sammlung Alfred Seiser, organizace, která má tento počín na svědomí, je jedním z důkazů toho, že pokud je vůle a snaha zachránit povědomí a historický pohled na éru šelaku, jde to. Mohli bychom zde uvést řadu dalších zemí a zvukových institucí a skoro v každé z nich bychom našli příklady, inspiraci a kontakty, které by bylo prospěšné využít pro řešení situace u nás. O to také neúnavně usilujeme.

K aktuální situaci v ČR

Jak ale vypadá nyní situace v ČR ve skutečnosti? Přes uvedené skutečnosti dosud bohužel stále nelze hovořit o reálném zakotvení, ani o institucionální podpoře problematiky zvukových dokumentů. MZK nenašla ve svém rozpočtu prostředky na nové činnosti a ani se jí nepodařilo je získat. Rozvoj a údržba provozu VNF byla pozastavena pro nedostatek pracovních kapacit programátorů. Místo potřebného rozšíření původně polovičního pracovního úvazku byla problematika přesunuta jen do projektů, jejichž financování se letos navíc neobvykle zkomplikovalo a opozdilo. K očekávanému převzetí úlohy hlavního hráče tedy dosud de facto nedošlo.

Přes popsané zásadní negativní skutečnosti se v dané oblasti mnohé událo a stále děje. Jde ovšem stále téměř výhradně o aktivity nadšenců a dobrovolníků, kterým chybí potřebné zázemí: jak podpora a záštita instituce, tak finanční prostředky. Podívejme se podrobněji na to, co se podařilo a jaké úkoly právě řešíme.

Zvukové dokumenty ve strategických a koncepčních materiálech MKČR

Velkým pokrokem bylo podchycení zvukových dokumentů ve Státní kulturní politice 2015-2020. Do r. 2015 totiž tato problematika představovala značně opomíjenou část kulturního dědictví: nefigurovala v žádném oficiálním strategickém dokumentu a to se všemi dopady této skutečnosti. Nebyla vůbec obsažena ve Státní kulturní politice na léta 2009-2014. Krátkou zmínku se podařilo vložit teprve do dokumentu *Aktualizace Státní kulturní politiky na léta 2013 - 2014 s výhledem na roky 2015 – 2020*, kde se v bodě 3.6. Digitalizace kulturního obsahu píše:

“Digitalizace materiálu kulturního obsahu je naléhavým úkolem současnosti jednak jako metoda umožňující uchování a ochranu originálních nosičů informací, a jednak jako nástroj přiblížení nezkreslených informací veřejnosti komfortním způsobem. Vedle toho může digitalizace materiálu kulturního obsahu především systematická digitalizace sbírek původních textových resp. grafických dokumentů, včetně převodu jejich katalogů do databázové podoby a volném online zpřístupnění a systematická evidence a digitalizace zvukových dokumentů, významně přispět k zefektivnění státní správy(...)”
(Aktualizace Státní kulturní politiky, 2013).

Tato jediná zmínka však nemůže stačit k zastřešení koncepčního řešení dané problematiky.

Obdobně tomu bylo i v nově vzniklé Státní kulturní politice na léta 2015-2020. Skupině zainteresovaných jedinců se však podařilo ve spolupráci s Ústřední knihovnickou radou vpravit do **Plánu implementace Státní kulturní politiky na léta 2015 – 2020** celý oddíl, věnující se dané problematice - **“3.3.2 Uchování národního zvukového dědictví”** (Plán implementace Státní kulturní politiky, 2015, s. 47-48). Tento oddíl obsahuje následující významné podbody:

“3.3.2.A: Koncepce ochrany a zpřístupnění zvukových dokumentů jako významné součásti kulturního dědictví

3.3.2.B: Vybudování metodického a digitalizačního centra pro záchranu zvukových dokumentů v Moravské zemské knihovně v Brně ve spolupráci s Národním muzeem (ČMH)

3.3.2.C: Zajistit dlouhodobé úložiště pro uchování a zpřístupnění zvukových dat v rámci resortního LTP systému Ministerstva kultury

3.3.2.D: Provozovat a rozvíjet portál Virtuální národní fonotéka (role sektorového agregátora)”

V Plánu implementace se nachází ještě jeden související oddíl, **“4.3.2 Podporovat kreativní formy využívání a prezentace kulturního dědictví”**, v jehož popisu je Virtuální národní fonotéka opět jmenována:

“Další formou kreativní prezentace kulturního dědictví je rozvoj webového portálu národního zvukového dědictví v podobě již existujícího portálu Virtuální národní fonotéka (narodnifonoteka.cz), který informuje o relevantních fondech paměťových institucí i soukromých majitelů. V návaznosti na budování portálu je potřebná rovněž digitalizace obsahu různých typů nosičů a metodická činnost v oblasti dlouhodobého uchování jak digitalizované podoby, tak fyzického média.” (Plán implementace Státní kulturní politiky, 2015, s. 65)

V této věci byla tehdy činná MZK, která tak logicky navazovala na své předchozí aktivity: jako jeden z příjemců povinného výtisku zvukových dokumentů zřídila v roce 2014 pracoviště pro digitalizaci gramodesek, vytvořila metodiku pro jejich digitalizace certifikovanou Ministerstvem kultury, vyvinula softwarové nástroje umožňující online zpřístupnění zvukových dokumentů v digitální podobě, zahájila práce na návrhu formátů a metadatových standardů pro dlouhodobé uchování digitalizovaných zvukových dokumentů vycházejících ze standardů mezinárodních. Pod její patronací byl také spuštěn průzkum s cílem identifikace sbírek zvukových dokumentů na našem území a spuštěn portál VNF.

Pracovní skupina

Pro nápomoc v plnění nových cílů byla při MZK vytvořena Pracovní skupina pro ochranu, digitalizaci a zpřístupňování zvukových dokumentů (dále PS). Byla ustanovena na podzim 2014 ze zástupců všech významných zvukových institucí. Pracovní skupinu tvoří odborníci zastupující významné paměťové instituce: archiváři, knihovníci, pracovníci z muzeí, zvukoví inženýři, muzikologové, správci sbírek zvukových dokumentů, studenti knihovnických vysokých škol (UISK, KISK) a soukromí sběratelé. Všichni mají společný zájem na vyvíjení aktivit vedoucích k záchraně zvukových dokumentů. Měla by sloužit jako odborný poradní orgán, určující zásadní směry a názory, od stanovení priorit, hlavních úkolů, po metodiky, dále posilovat společenské povědomí o problému a zasazovat se o jeho řešení všemi prostředky. Na svém prvním zasedání

se PS především shodla na potřebě mít základní poziční dokument, který by plnil funkci koncepce pro danou oblast.

Existence platformy pro pravidelné osobní setkávání je v problematice zvukových dokumentů velmi důležitá. Ukazuje se stále více, že komunikace mezi různými typy institucí vůbec není obvyklá a že je nanejvýše nutná. Účastníci jsou na nich pravidelně informováni o aktuálním dění. Mohou zde sdílet své zkušenosti z reálného fungování a diskutovat s přítomnými odborníky. Je zde možnost konfrontace odlišných náhledů, což je jedním z cílů setkávání: podnítit debatu mezi různými typy institucí (archivy, knihovny, muzea, veřejnoprávní subjekty, soukromí sběratelé a další), spravujícími sbírky zvukových dokumentů, avšak s rozdílnými předpisy, metodami i cíli. Bez aktivní komunikace a snahy o nalezení společné řeči si lze spolupráci institucí, zastřešenou společným zájmem o ochranu a uchování národního zvukového dědictví, jen těžko představit.

Od založení PS se uskutečnilo pět setkání; jedno na podzim roku 2014, tři během roku 2015 a v květnu 2016. Dění kolem PS je možné sledovat také v online prostředí. Byla zřízena e-mailová konference na adrese narodnifonoteka@googlegroups.com, která umožňuje operativní komunikaci a sdělování informací. Požádat o zařazení² mezi odběratele obsahu může kterýkoliv zájemce. Podmínkou je vlastnictví účtu na Google. Další komunikační kanál představuje webová stránka projektu³, na níž jsou umístovány související dokumenty. Každému jsou zde k dispozici rovněž zápisy⁴ z uskutečněných setkání PS.

Dosud nejvýznamnějším výsledkem PS je vypracování návrhu Koncepce pro ochranu a zpřístupňování zvukových dokumentů v ČR. Návrh Koncepce (Gössel, 2015) sepsalo na jaře 2015 úzké jádro PS. Dokument popisuje všechny základní okruhy souvisejících problémů a naznačuje směr pro jejich řešení. Je volně dostupný⁵ na webu VNF a čeká na další rozpracování a implementaci. Otázkou stále zůstává, kdo se tohoto úkolu ujme.

Finanční zabezpečení

Jedním z hlavních problémů, na kterém celá iniciativa kolem péče o zvukové dokumenty vázne, jsou také finance. Pro tento okruh již byly ve Státní kulturní politice naplánovány na léta 2016 - 2020 a to v nemalé výši. Bylo by tedy logické očekávat, že ukotvení problematiky ve statutu MZK (Rozhodnutí ministra kultury, 2015), bude následováno také institucionálním financováním. Diskuze o něm byly sice na MKČR zahájeny viz výše, avšak dosud bohužel nevedly k žádnému konkrétnímu výsledku.

Další zdroje, které lze využít, jsou grantové programy MK ČR. Od programů VISK či Knihovna 21. století lze získat podporu pro řešení konkrétních dílčích cílů a jednoznačně časově ohraničených úkolů. Nemohou však v žádném případě nahradit podporu rutinních činností (např. běžný provoz portálu VNF), natož koncepční a systematické řešení problematiky. V letošním roce budeme v rámci získané dotace z VISK1 (*projekt Principy péče o zvukové dokumenty: mezinárodní standard a jeho aplikace v praxi v paměťových institucích České republiky*) kromě již zmíněného standardu suplovat též některé edukační role a to formou seminářů pro vybrané krajské knihovny.

² Stačí napsat na adresu filip.sir@mzk.cz.

³ <http://projekt.narodnifonoteka.cz/home/nf2014>

⁴ <http://projekt.narodnifonoteka.cz/home/nf2014/pracovni-dokumenty>

⁵ <http://goo.gl/sH5D50>

Pokus o získání významnější dotace projektem MZK v programu Národní kulturní identita II, podaný v roce 2015, byl bohužel neúspěšný⁶. K dalším možnostem patří obecně evropské dotační programy. K přípravě, řízení a hlavně spolufinancování takového projektu nemáme v současné době podmínky resp. nezbytnou institucionální záštitu. A znovu je především třeba zdůraznit, že nelze spoléhat na financování celého širokého okruhu potřebných souvisejících činností a problémů prostřednictvím žádného projektu. Nelze pak totiž garantovat kontinuitu, ani udržitelnost takových činností. Základy musí být pevně zakotveny v účelově určených a pověřené instituci garantovaných státních dotacích. Projekty pak mohou sloužit k urychlení rozvoje a "nadstavby".

Průzkumy

Snaha o záchranu národního kulturního dědictví, které ve zvukových dokumentech a jejich obsahu spatřujeme, je s průzkumem zvukových dokumentů spojena přibližně tak úzce, jako zvukový dokument a jeho nosič. Jestliže převedeme obsah nosiče do digitální podoby, "nosičem" se tak stane i místo uložení digitalizátu (server, pevný disk, atd.). Jeden nemůže bez druhého existovat. Stejně tak se záchrana zvukových dokumentů nedá řešit bez provedení průzkumu, kterým zjistíme, kde tyto dokumenty najdeme. S vědomím tohoto základního východiska můžeme začít uvažovat o konkrétních aktivitách, vedoucích k záchraně ohrožených dokumentů.

Průzkum zvukových dokumentů provádí studenti Kabinetu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně (dále KISK) od roku 2013. Formou volitelného předmětu Terénní projekt se mohou na jeden semestr stát řešiteli, jejichž činnost koordinuje Filip Šír. Studenti jsou zodpovědní za oslovení určených paměťových institucí a komunikaci s nimi, za dotazníkové šetření, sběr odpovědí, analýzu zjištěných dat a sepsání závěrečné zprávy.

V České republice nacházíme tyto druhy paměťových institucí: knihovny, archivy, muzea. Se zvukovými dokumenty se ovšem setkáme nejen v jejich fondech. Nachází se, jak již bylo řečeno výše, také ve veřejnoprávních institucích, u soukromých sběratelů a jistě na dalších místech. Pro realizaci průzkumu je nutné vlastnit vyčerpávající seznam všech těchto míst. V případě paměťových institucí (knihovny, archivy) je jejich databáze dostupná. Muzea do této podoby zpracována nejsou, stejně jako soukromí sběratelé, kteří představují významný zdroj informací pro projekt VNF. Lze tedy konstatovat, že průzkum archivů je hotový a průzkum mezi knihovnami probíhá.

Po identifikaci umístění sbírky následuje jednání s vlastníkem (institucí) s cílem poskytnutí metadat spojených s jejich zvukovými dokumenty. Metadata následně putují do databáze Virtuální národní fonotéky. Předpoklady popsaného procesu jsou zkatologizované zvukové dokumenty a současně možnost vyexportování metadat. Jestliže nejsou splněny, údaje o sbírce nemohou být do Virtuální národní fonotéky přidány. Od roku 2013, kdy byl portál Virtuální národní fonotéky spuštěn, se podařilo navázat spolupráci s řadou přispěvatelů s rozsahem významnými sbírkami. Z knihoven jsou to například Moravská zemská knihovna v Brně, Národní knihovna, Městská knihovna v Praze; z dalších institucí jde o archiv Českého rozhlasu, Národní muzeum, vydavatelství Supraphon nebo Radiotéka Českého rozhlasu.

⁶ Vyřazen z důvodu formální chyby

Vzhledem k obdobné metodologii a zároveň odlišném přístupu k ochraně národního zvukového dědictví je zajímavé porovnat naši strategii s průzkumem, který řešili kolegové z Britské knihovny v roce 2015. Jejich průzkum byl součástí projektu Save our Sounds, zaměřený na záchranu ohrožených zvukových dokumentů na celonárodní úrovni. Projekt sestává z řady aktivit⁷, které mají pomoci tyto dokumenty identifikovat, zdigitalizovat, patřičně spravovat směrem k dlouhodobému uchování a neodmyslitelně také propagovat a zpřístupňovat digitální obsah. Na Britský průzkum lze pohlížet z několika úhlů, které byly a jsou určující i pro ten námi prováděný. Zásadní místo zaujímá zabezpečení (personální, finanční). Britskému průzkumu byli vyhrazeni odborní pracovníci z národního Zvukového archivu, který spadá pod Britskou knihovnu, a kolegové z této knihovny. Finanční zajištění projektu Save our Sounds poskytli kromě knihovny Fond kulturního dědictví, který jej zadotoval částkou 9,5 milionu britských liber (Novotná, 2016). Významným faktem je, že práce britských kolegů byla podepřena deseti výzkumy provedenými mezi roky 1989 a 2014 (Tovell, 2015, s.15-16), což značí název průzkumu: National Audit of UK Sound Collections. Výraz audit chápeme v překladu jako kontrolu nebo zrevidování. V České republice žádné podobné průzkumy v minulosti provedeny nebyly. To nám vytváří značné znevýhodnění. Na druhou stranu Britský průzkum zahrnul 900 respondentů. Tento počet je oproti nám nesrovnatelný: Na území České republiky se nachází kolem 6000 knihoven a dalších paměťových institucí (archivy, muzea, další), potenciálních vlastníků sbírek zvukových dokumentů, od nichž je tento údaj potřeba zjistit. S počtem respondentů je spojeno i množství času, které průzkum vyžaduje. Britský byl hotov za méně než půl roku, český je řešen od roku 2013. Metodologicky se oba průzkumy shodly v použití dotazníkového šetření pomocí Google Formulářů, avšak postupy před spuštěním průzkumu se lišily. Řešitelé z Britské knihovny v ní věnovali celý měsíc přípravné propagaci (Tovell, 2015, s.14) plánovaného průzkumu. U nás se rovnou přistoupilo k oslovení respondentů.

Je patrné, že Velká Británie se k problematice národního zvukového dědictví staví nesrovnatelně aktivněji, k čemuž přispívá existence národního Zvukového archivu. U nás je tato oblast stále věcí pozornosti pouze menší skupiny lidí, které spojuje silný osobní zájem na dosažení změny, která by napomohla k ochraně zvukových dokumentů u nás.

K otázce zpracování zvukových dokumentů a standardizaci

Nemalým problémem je dosud velmi nízká úroveň evidence a zpracování zvukových dokumentů, jak jsme popsali již vícekrát (Horová, 2015, s. 13-14). Otevřením programu VISK5 získaly knihovny evidované pod MKČR možnost se v této věci zásadněji posunout. Bohužel ji zatím nevyužily. Ale mnohem závažnějším se jeví to, že zvukové dokumenty je třeba zpracovat tj. evidovat a popsat (zkatalogizovat) nejen v knihovnách, ale také v dalších typech institucí, které na dosažení dotace nemají nárok. Jde zejména o archivy. S tím ruku v ruce vstupuje na scénu další problém, resp. hned několik. Knihovny v ČR jsou dlouhodobě zvyklé pracovat podle obecně dohodnutých pravidel a standardizovaných postupů, byť se v praxi detaily mohou poněkud lišit. Avšak ukazuje se, že zcela jiná situace je u archivářů, kteří pracují podle vlastních metodik, nemají dostatek zkušeností s katalogizací ani se standardními systémy, jejich sbírky

⁷ Například digitalizace a zpřístupnění archivních nahrávek; ustavení národní sítě regionálních center pro operativní zpracování ohrožených sbírek zvukových dokumentů; odborné vyškolení personálu pro práci se zvukovými dokumenty; aktivity pro zvýšení informovanosti obyvatelstva a škol o problematice; online publikace návodných materiálů k péči o zvukové dokumenty (Tovell, 2015, s.34)

jsou popisovány často jen velmi obecně a nikoliv na úrovni jednotlivých dokumentů. A to ještě v lepším případě. Často jde o nezpracované pozůstalostní sbírky, o nichž nikdo netuší, co obsahují. To vše značně ztěžuje možnosti zapojení se, spolupráce např. při předávání záznamů apod. A také to bude vyžadovat velké úsilí jak z hlediska lidských kapacit, tak finančních prostředků. Jedinou cestou ke snížení nákladů je sdílená katalogizace, která však předpokládá sdílené standardní metody a postupy a vyškolení pracovníků. A to je další otázka: kdo a jak může a má zajistit tuto edukační činnost? Na seminářích, které jsme dosud iniciovali, se tato potřeba opakovaně ukázala jako velmi aktuální.

Další aktivity a výstupy

Naše spolupráce se studenty se neomezuje jen na popsané průzkumy. Zahájili jsme také spolupráci na mezinárodním projektu, studenti pečují o propagaci naší činnosti na sociálních sítích, účastníme se vedení a konzultování absolventských prací.

V roce 2015 jsme projednali s garantem podprogramu VISK 5 jeho rozšíření o retrokonverzi či rekatalogizaci zvukových dokumentů, letos jednáme s MK ČR o možnosti rozšířit pro ně také podprogram VISK 7 na digitalizaci.

Kromě již zmiňované Koncepce aktivně propagujeme, pořádáme vzdělávací akce, publikujeme. Za poslední dva roky bylo zveřejněno 9 článků, prezentováno 14 příspěvků na 11 konferencích či seminářích v ČR. Členové týmu VNF sami uspořádali a vedli 4 semináře, dalších 6 plánujeme. Zároveň jsme aktivní i na poli mezinárodním viz výše. Za roky 2015 a 2016 půjde o účast na 6 mezinárodních konferencích, 10 prezentovaných příspěvků, poster a dokonce i tutorial.

V ČR byl dosud věnováno málo pozornosti diskografiím. Nejdůležitější znalosti jsou obvykle soustředěné v rukách soukromých sběratelů, není snadné je získat, a proto se s nimi snažíme navázat užší spolupráci. Příkladem je vydání již uvedené publikace Esta a další připravovaná kniha, která vyjde letos. Mapuje historii zvukového průmyslu na území českých zemí v letech 1900 - 1946, bude vydána anglicky pod názvem Recorded Sound in Czech Lands, 1900-1946. Hlavním autorem obou počinů je český sběratel Gabriel Gössel.

Velkou inspirací pro naši práci opět mohou být okolní země, které se i těmto aktivitám koncepčně již několik desítek let věnují. Např. Německo, Rakousko i Polsko jsou v tomto směru daleko před námi, a to nemluvíme o dalších státech jako Francie, Anglie či Spojené státy. Proto není divu, že díky vydání první ucelené publikace o historii gramofonové firmy Esta, obsahující významná a ucelená diskografická data (informace o nahrávce, unikátní identifikátory), jsme získali pozornost zahraničních odborníků. Česká republika byla totiž do té doby známá pouze několika aktivními soukromými sběrateli. Tímto krokem se nám podařilo navázat kontakty s významnými institucemi, které nám pomáhají či v budoucnu mohou pomoci s dalšími projekty se vztahem k našemu zvukovému kulturnímu dědictví.

Za velký úspěch je třeba považovat zvolení Filipa Šíra do pozice předsedy Diskografické sekce IASA a připomenout jeho ideu zahájit spolupráci na mezinárodním projektu v oblasti soupisu světových diskografií. Projekt, který v tomto roce vstoupil pod vedením F. Šíra do pilotní fáze, má za cíl získat informace o všech vydaných diskografických dílech.

K Virtuální národní fonotéce a její roli

Je určitě zajímavostí, že projekt resp. portál VNF, který plní funkci specializovaného elektronického informačního zdroje, byl při prezentaci v zahraničí shledán ojedinělou záležitostí, která nemá obdoby. Nic podobného se jinde ve světě nepodařilo vytvořit, ačkoliv takové pokusy byly činěny. Tzn., že neexistuje podobné virtuální "místo", kde je možné získávat informace současně z různých paměťových institucí, ze soukromé sféry nebo z veřejnoprávních institucí, informace o diskografických datech, o vlastních sbírek, ale především také využívat přímého propojení s digitálními knihovny. Mnohde ve světě⁸ mají naprosto stejné problémy: špatná komunikace a spolupráce mezi rozdílnými institucemi, neexistence centrální evidence sbírek a nemožnost se na ní shodnout, nejednotnost ve zpracovávání a v náhledu na něj apod. Proto VNF představuje velký krok kupředu a je naší velkou předností to, že jsme jejím prostřednictvím schopni prezentovat celistvost, mezi-oborovost, jaké nemohou nikdy dosáhnout projekty, zaměřené např. pouze na knihovny. V našem případě je knihovna "pouze" v roli provozovatele nástroje (tj. VNF), který je nutno dále budovat a to tak, aby byl schopný obsáhnout celé potřebné spektrum institucí a jejich obsah. Je tedy nutné hledat do určité míry kompromisy, průniky a nová řešení, která budou umožňovat širokou míru spolupráce a především poskytovat uživatelům komfortní informační servis. Je třeba se posunout od úzce oborového zaměření. Je třeba se naučit spolupracovat také s komerční sférou - bez její integrace by nám chybělo podstatné množství informací a dat. V roli uživatele však mohou být nejen jednotlivci, ale také partnerské instituce, které by měly mít možnost využít již jinde zpracovaných a agregovaných dat k vlastnímu využití. Proto je dalším důležitým krokem ve vývoji VNF práce na nástrojích pro přebírání záznamů a jejich deduplikaci. V situaci, kdy celé sbírky nejsou dosud ani prvotně evidované, je to nanejvýše důležité. Je také důležité to umožnit nejen knihovnám, tj. neměli bychom rigidně trvat pouze na knihovnických formátech. Musíme zajistit propojení s registrem digitalizace tak, abychom zbytečně neprováděli neekonomickou duplicitní digitalizaci. A konečně výsledkem našeho snažení by měl být export dat do mezinárodních agregačních portálů, v našem případě zejména např. do Europeana Sounds.

Závěr

Tímto příspěvkem chceme upozornit na posun, kterého se nám podařilo v ČR dosáhnout de facto bez finančního zajištění, bez velkých projektů a dotací. Chceme však také poukázat na nutnost nového způsobu myšlení a spolupráce na všech úrovních, která dosud není obvyklá. Chceme poukázat na akutní nutnost finančního zabezpečení. Proces digitalizace, zpřístupňování a uchování zvukových nahrávek pro budoucí generace představuje velmi složitou, košatou a vzájemně provázanou součást naší kultury. Nejde jen o knihovnictví či informační technologie, ale o mnoho dalších souvisejících oblastí: od edukace, přes propagaci, katalogizaci, atd. až po archivaci a dlouhodobé uchování digitalizátů, až po zpřístupňování samotného obsahu zvukových nahrávek. Je třeba, aby se do řešení zapojila celá řada aktérů. Představme si její jednotlivé okruhy jako "puzzle", které je třeba trpělivě, pečlivě a dlouhodobě skládat, jeden kousek ke druhému, až se postupně dopracujeme k výslednému obrazu. Tím je v našem případě nástroj, který umožní komukoliv a odkudkoliv najít a ideálně také přehrát zvukové nahrávky, bez ohledu na jejich lokaci, původní nosič, fyzický stav apod. Sestavit tento obraz není snadné, ale čím déle s jeho sestavováním otálíme, tím složitější a nákladnější to bude. Tím více také hrozí, že některé jeho části zůstanou pro budoucí generace ztracené nenávratně.

⁸ Např. Slovensko, Maďarsko

Literatura a použité zdroje

Aktualizace Státní kulturní politiky na léta 2013 -2014 s výhledem na roky 2015 – 2020 [online]. 2013. Praha: Ministerstvo kultury ČR [cit. 2015-05-02]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/aktualizace-statni-kulturni-politiky-na-leta-2013-2014-s-vyhledem-na-roky-2015-2020-1259.html>

Discography Committee, 2016. *International Bibliography of Discographies: Information sheet* [online]. IASA [cit. 2015-05-02]. Dostupné z: https://docs.google.com/document/d/19zo-lrKUTG8P4A3S779LQd9sz8rnCBPy_7jVjfF8IFs/edit?usp=sharing

GÖSSEL, Gabriel, Iva HOROVÁ, Michal INDRÁK, Filip ŠÍR, Michal ŠKOPÍK a Petr ŽABIČKA, 2015. *Návrh Koncepce pro ochranu a zpřístupňování zvukových dokumentů v ČR* [online]. [cit. 2015-05-02]. Dostupné z: <http://goo.gl/sH5D50>

HOROVÁ, Iva, Veronika MORAVČÍKOVÁ a Filip ŠÍR, 2015. Zvukové dokumenty nejen v paměťových institucích – náš společný problém. *ITlib* [online]. (4), 13-17 [cit. 2016-05-12]. Dostupné z: <http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2015/4/zvukove-dokumenty-nejen-v-pametovych-institucich-nas-spolecny-problem-sound-documents-not-only-in-memory-institutions-our-common-problem.html>

Koncepce Moravské zemské knihovny na období 2015–2025 [online]. 2015. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <https://www.mzk.cz/knihovne/dokumenty/koncepce-moravske-zemske-knihovny-na-obdobi-2015-2025>

NOVOTNÁ, Helena, 2015. *Metodika průzkumu fondů paměťových institucí se zaměřením na zvukové dokumenty pro databázi Virtuální národní fonotéky* [online]. Brno [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/399234/ff_b/. Bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

NOVOTNÁ, Helena, 2016. Srovnání průzkumů v České republice a ve Velké Británii se zaměřením na zvukové dokumenty. *Knihovna plus* [online] 12(1) [cit. 2015-05-02]. ISSN 1801-5948. Dostupné z: <http://knihovnaplus.nkp.cz/aktualni-cislo/historie-a-soucasnost/srovnani-pruzkumu-v-ceske-republice-a-ve-velke-britanii-se-zamerenim-na-zvukove-dokumenty>

Plán implementace Státní kulturní politiky na léta 2015 – 2020 [online]. 2015. Praha: Ministerstvo kultury ČR [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>

PRYTHERCH, Raymond John a Leonard Montague HARROD, 1995. *Harrod's librarians' glossary: 9.000 terms used in information management, library science, publishing, the book trades and archive management*. Aldershot, Gower. At: *National Discography* [online]. IASA, 2015 [cit. 2015-05-02]. Dostupné z: <http://iasa-web.org/national-discography>

Rozhodnutí ministra kultury č.3/2015: ze dne 15.června 2015 [online]. 2015. Praha: Ministerstvo kultury ČR [cit. 2016-05-02]. Dostupné také z: <http://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/pdf/doc20150625185154.pdf>

Státní kulturní politika ČR na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025) [online]. 2015. Praha: Ministerstvo kultury ČR [cit. 2015-05-02]. Dostupné z: <http://databaze-strategie.cz/cz/mk/strategie/statni-kulturni-politika-na-leta-2015-2020-s-vyhledem-do-roku-2025>

TOVELL, Adam a James KNIGHT, 2015. *National Audit of UK Sound Collections: Final Report* [online]. London: British Library [cit. 2015-05-02]. Dostupné z: http://www.bl.uk/britishlibrary/~/_/media/subjects%20images/sound/national%20audit%20of%20uk%20sound%20collections%20-%20final%20report.pdf (překlad vlastní)